

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

КОНСТАНТИНОВА ТЕТЯНА ВІТАЛІЇВНА

УДК: 321.04

**ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР У ПРОЦЕСІ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ:
ЧИННИКИ ТА СКЛАДОВІ**

23.00.02 - політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук**

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі політології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, професор
ОНУФРІЄВ Лев Олександрович,
Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова,
завідувач кафедри політології

Офіційні опоненти :

доктор політичних наук, професор
ЯКОВЛЕВ Денис Вікторович,
Національний університет «Одеська
юридична академія»,
декан факультету правової політології та соціології

кандидат політичних наук, доцент
ЛОМАКА Іванна Іванівна,
Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка,
доцент кафедри політології

Захист відбудеться 25 червня 2013 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий 24 травня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження дисертаційної теми обумовлена нагальною потребою на даному етапі державотворення формування комунікативних механізмів політичного вибору, демократизації комунікативної взаємодії та суспільних відносин. Вона полягає також у суспільній необхідності дати оцінку з точки зору політичної науки такому явищу, як електоральний вибір, який реалізується у процесі виборчої кампанії, та проаналізувати фактори, які заважають раціональному політичному вибору громадян у сучасній політичній ситуації в Україні.

Дослідження феномену політичного вибору набуває особливої актуальності у перехідні періоди життя суспільства, які супроводжуються кризою довіри між суспільством та владою, необхідністю пошуку механізмів підвищення політичної участі громадян, компетентності політичного управління, ефективності у процесі прийняття та реалізації політичних рішень, забезпечення сталого розвитку.

Однією із суспільних інституцій, які трансформуються під впливом комунікативних процесів, виступає політичний вибір. Це пов'язано із тим, що змінюються основи політичної взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства. У сучасному світі індивід у політичному просторі діє та обирає не стільки під впливом ідеологій, скільки під впливом інформаційних повідомлень, які визначають політичний порядок денний, раціоналізують політичний вибір.

Проблема політичного вибору пов'язана із широким колом питань, які стосуються усіх сфер суспільного життя та аспектів соціально-політичної взаємодії, одним із яких виступає комунікативний вимір. Саме тому він характеризується багатоаспектністю, що ускладнює його раціоналізацію, визначення та застосування у правовому полі, політичних дискусіях та дискурсі мас-медіа.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в рамках науково-дослідної роботи кафедри політології Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та безпосередньо пов'язано з комплексною науковою темою «Дослідження політичної взаємодії в умовах трансформації суспільства» (номер держреєстрації 0106U006191), одним із виконавців якої є дисертант.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у визначенні особливостей та характеристик процесу формування комунікативних механізмів політичного вибору в період політичної трансформації в Україні.

Для реалізації поставленої мети необхідно було вирішити наступні дослідницькі *задачі*:

- дослідити історичні трансформації політичного вибору;
- визначити основні етапи розвитку наукової думки з проблеми політичного вибору;
- проаналізувати еволюцію наукових підходів до розуміння політичного вибору;
- визначити теоретико-методологічні основи дослідження політичного вибору;
- дослідити феномен політичного вибору як об'єкт міждисциплінарних досліджень;

- розглянути теорію політичного вибору, як ліберальну ідеологічну доктрину;
- проаналізувати плюралізм сучасних уявлень щодо сутності політичного вибору;
- розглянути комунікативні чинники політичного вибору в умовах демократії;
- дослідити політичний вибір у структурі комунікативної взаємодії;
- проаналізувати базові моделі та характеристики політичного вибору за демократії;
- дослідити електоральний вибір як засіб підвищення ефективності державного управління;
- визначити роль політичного вибору у процесі прийняття політичних рішень.

Об'єктом дослідження виступає політичний вибір, його роль у процесах демократизації.

Предметом дослідження є специфічні комунікативні чинники та механізми політичного вибору, які формуються у сучасній Україні.

Методи дослідження обрані у відповідності до мети та задач наукового дослідження. Вони визначаються складністю та багатофакторністю формування політичного вибору у сучасній Україні. Основою дослідження обраний комунікативний підхід, як складова інтерпретативної парадигми політичних наук. Його застосування дозволило досягнути зміст, сутність політичного вибору та особливості процесу формування комунікативних механізмів у політичній взаємодії. Використання принципу протиріччя відкрило можливості розглянути суперечності між ідеальними моделями політичного вибору та реальними механізмами політичного вибору в умовах перехідного періоду.

У дослідженні використовуються загальнонаукові методи, такі як історичний, загальнологічний, емпіричний. За допомогою історичного методу було реконструйовано генезу наукових підходів та інтерпретацій феномену політичного вибору – від античності до постмодерних візій.

Метод структурно-функціонального аналізу дозволив дослідити функції та місце політичного вибору у структурі комунікативної взаємодії влади та суспільства сучасної доби. Інституційний метод дозволив проаналізувати специфіку інституціоналізації політичного вибору, визначити роль інститутів державної влади та інституцій громадянського суспільства у цьому процесі. Компаративний метод використовувався для порівняння чинників впливу на рівень політичного вибору у пострадянській період. Критично-діалектичний метод використовувався з метою критичного аналізу діяльності політичних акторів, мас-медіа, влади, визначення їх негативних та позитивних рис у процесі формування та реалізації політичного вибору. Нормативно-ціннісний підхід дозволив визначити специфіку моральної відповідальності за політичний вибір, його значення у становленні демократичного політичного режиму, лібералізації політики та економіки, оцінити роль політичної свободи як необхідної передумови політичного вибору.

Базуючись на аналізі основних теоретичних розробок вітчизняних та зарубіжних дослідників, було сконструйоване авторське бачення формування комунікативних механізмів політичного вибору.

Наукова новизна отриманих результатів. У межах дисертаційного дослідження автором були отримані результати, які мають наукову новизну, що

обумовлено сукупністю поставлених задач, вирішенням актуальних проблем, які не отримали достатньої розробки у науковій літературі та не набули статусу загальноприйнятих принципів у політичній практиці.

Наукова новизна полягає, зокрема у наступних положеннях та висновках дисертаційного дослідження:

Вперше:

проаналізовано комунікативну складову процесу формування та реалізації політичного вибору, яка конструюється у ході взаємодії влади та суспільства (вертикальна взаємодія), між органами влади та інституціями громадянського суспільства (горизонтальна взаємодія). Основою політичного вибору виступає комунікативна взаємодія між інформованими, компетентними громадянами та владою. Наголос робиться на тому, що у сучасних умовах ці відносини опосередковані інформаційним простором, зокрема – діяльністю мас-медіа, а політична комунікація структурує політичну реальність. Ареною формування та реалізації політичного вибору виступає комунікативна сфера, яка характеризується високою інтенсивністю та великими обсягами політичної інформації;

визначено, що на сучасному етапі визначальну роль відіграють комунікативні механізми формування політичного вибору. Це обумовлено розвитком інформаційних технологій, медіатизацією політичного процесу та зростаючим впливом Інтернет-комунікацій. У результаті комунікативної взаємодії визначається стратегія політичного розвитку, а на простір політичного вибору впливає особливий тип раціональності – комунікативний, який висуває вимоги логічної обґрунтованості, культури аргументації, моральності.

Уточнено:

місце політичного вибору у процесі вироблення та прийняття політичного рішення. Визначено, що політичний вибір стає одним із визначальних фактором модернізаційного типу політичного розвитку. Проаналізовано особливості теоретичних візій сутності політичного вибору доби модерну та напрямки його постмодерної критики, завданням якої виступає вирішення суспільних проблем, породжених модернізацією. Зроблено наголос на десакралізації політичного простору, мережевій організації політичної діяльності та впливі цих процесів на формування комунікативних механізмів політичного вибору;

чинники впливу на політичний вибір у демократичному суспільстві. Визначено такі умови політичного вибору, як наявність конституційно-правових механізмів регулювання політичного простору, плюралізм соціальних груп та спільнот, тип політичного режиму, рівень політичної активності громадян, діяльність незалежних мас-медіа, рівень політичної свідомості та культури тощо.

Дістало подальшого розвитку:

визначення проблем, пов'язаних із розвитком ідеї політичного та електорального вибору на різних етапах розвитку світової наукової думки. Окреслено інтерпретації політичного вибору від доби античності до постнекласичного етапу розвитку політичної думки. Представлено періодизацію уявлень щодо формування та реалізації політичного вибору в історії політичної думки, проаналізовано ліберальну концепцію, мережеву модель, постмодерні візії політичного вибору.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що представлена робота демонструє роль політичного вибору у процесі комунікативної взаємодії сучасної доби, взаємовплив діяльності влади, інституцій громадянського суспільства, представників мас-медіа у процесі формування комунікативних механізмів політичного вибору, а тому її результати можуть бути використані у практичній діяльності органів державної влади, громадських організацій, представників мас-медіа у процесі реалізації завдань щодо підвищення рівня раціональності вибору громадян у сучасному українському суспільстві.

Дисертація містить розробки методологічного і методичного характеру, які можуть сприяти формуванню комунікативних механізмів політичного вибору.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні курсів з політології, політичних комунікацій, теорії влади, теорії демократії, політичних еліт та лідерства у вищих навчальних закладах, а також у науково-дослідній роботі.

Апробація основних висновків та теоретичних положень дисертації. За матеріалами дисертаційної роботи автором було підготовлено виступи для участі в наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична заочна конференція «Молода наука України – третє тисячоліття» (Дніпропетровськ, 2011 р.), Міжнародна наукова конференція «Гуманітарні та соціальні науки – 2011» (Львів, 2011 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання» (Черкаси, 2012 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 2012 р.), «Соціально-політичні і культурні проблеми сучасності» (Сімферополь, 2012), «Ціннісний вимір політичної діяльності: проблеми політичного вибору в сучасному українському суспільстві» (Херсон, 2012) тощо.

Основні результати та висновки дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри політології, на науково-методичних семінарах, на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І. І. Мечникова (2010-2013 рр.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладені автором у 5 статтях, які опубліковані у наукових виданнях, затверджених як фахові з політичних наук.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, 4 розділів, які поділяються на 11 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 195 сторінок. Список використаних джерел містить 348 найменувань (35 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи із відповідними темами колективних наукових досліджень, визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету та задачі дослідження, охарактеризовано використані у роботі загальнонаукові та спеціальні методи, її

наукову новизну та практичне значення, представлено відомості щодо апробації та публікації результатів дослідження.

У першому розділі – «Основні етапи розвитку наукової думки з проблеми політичного вибору» визначено та досліджено основні історичні етапи розвитку теорії політичного вибору, проаналізовано її зв'язок із становленням та розвитком соціальної та політичної взаємодії, процесом прийняття політичного рішення, генезою державних інституцій.

У першому підрозділі «Історичні трансформації політичного вибору у процесі взаємодії влади та суспільства» відзначено, що на різних історичних етапах проблема вибору інтерпретувалась з позицій міфологічних уявлень, релігійного світогляду, ідеологічних доктрин, наукових парадигм. В історії наукової думки виділяються різні способи обґрунтування ідеї вибору, серед яких у дисертації аналізуються філософська думка античності, теологічні доктрини середньовіччя, ідеологічні напрямки політики доби модерну.

Визначено основні суб'єктні сили політичного вибору та механізми його реалізації у античному полісі (демос, аристократія, тирани), середньовічному місті (династії, церква), політичному середовищі раннього буржуазного демократичного суспільства (партії, ідеології, національні держави, політичні лідери).

У архаїчних суспільствах стародавнього Сходу, у античних містах-державах (полісах) та Римській імперії зароджується розуміння вибору, як справи найвищої управлінської верстви, що визначає розвиток суспільства в цілому, здійснює вибір моделі суспільного устрою. Визначено, що з позицій елітаризму проблема вибору стає одним із елементів у дослідженнях Конфуція (вибір між добрим та поганим правлінням), Платона (вибір та управління як справа філософів), Аристотеля (вибір як служіння суспільному благу) та ін.

У Середньовіччі домінувала теологічна доктрина, яка наголошувала на визначальній ролі віри та церкви у процесі здійснення людиною вибору. У роботах Н. Макіавеллі політичний вибір обумовлюється специфічною логікою політичної діяльності, яка не потребує виправдання з боку суспільної моралі та релігії.

У добу Просвітництва політичний вибір громадян розуміється в якості джерела влади у суспільстві (Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є та ін.). Ця думка знаходить продовження та розвиток у концепціях правової держави (І. Кант та ін.), громадянського суспільства (Г.-Г. Гегель та ін.).

Акцентовано увагу на тому, що теорії «природних прав», «суспільного договору», правової держави, громадянського суспільства стали основою для розуміння сутності політичного вибору у суспільствах доби модерну.

Марксистський підхід до трактування політичного вибору базується на класовому підході. М. Вебер визначив умови вибору у процесі цілераціональної та ціннісно-раціональної дії, вибір з позицій бюрократії.

У дослідженнях ролі еліт у процесі здійснення політичного вибору слід відзначити теорію циркуляції еліт (В. Парето), визначення правлячого класу та бюрократії як суб'єктів здійснення політичного вибору (Г. Моска), процес «олігархізації», що спотворює вільний політичний вибір (Р. Міхельс).

Визначено, що сучасні трансформації політичного вибору обумовлені процесами медіатизації політики, зростанням ролі політичних комунікацій та інформаційних технологій у політичній діяльності.

У другому підрозділі «Еволюція наукових підходів до розуміння політичного вибору» аргументовано, що соціально-філософське розуміння політичного вибору представлене у роботах Г. Арендт І. Берліна, Ф. Бенетона, Ж. Бодуена, П. Бурд'є, Ю. Габермаса, М. Дюверже, Кондорсе, М. Фуко та ін. У соціально-філософських візіях розкривається сутність та природа політичного вибору, роль об'єктивних і суб'єктивних чинників у процесі його реалізації, причини результативного (нерезультативного) політичного вибору.

Визначено, що вивчення політичних та економічних умов вибору розвивались у економічній науці у дослідженнях К. Вінселя, Ф. Гаєка, М. Дрешера, К. Ероу Дж. Кейнса, К. Полані, А. Сміта, А. Такера, М. Фрідмана, М. Флуда та ін.

З методологічних позицій теорії раціонального вибору проблема політичного вибору досліджувалась такими зарубіжними та вітчизняними авторами, як Д. Грін, П. Ейбелл, Г. Кавка, К. Монро, Дж. Найт, Д. Остен-Сміт, М. Олсон, М. Фармер, І. Шапіро, В. Андрущенко, Г. Атаманчук, Д. Видрін, М. Головатий, П. Кузьмін, О. Лісеєнко, І. Ломака, О. Третьак, О. Фісун, Д. Яковлев та ін.

Критично переосмислюють значення раціональності, політики в цілому та процесу політичного вибору представники постмодерного напрямку – З. Бауман, Ж. Бодріяр, В. Вельш, Ч. Вінквіст, Ф. Гваттарі, Ж. Делез, Ж. Деріда, Ф. Джеймісон, Ж.-Ф. Ліотар, Р. Рорті, В. Тейлор та ін., які наголошують на необхідності деконструкції політичного раціонального вибору.

Серед досліджень ролі комунікацій та комунікативних технологій у процесі політичного вибору слід відзначити роботи М. Анохіна, В. Бебика, Т. Грінберг, О. Зернецької, В. Іванова, А. Ковлера, О. Морозової, В. Патрушева, Г. Почепцова, А. Сіленко, Ю. Сурміна, Н. Туленкова, О. Цуладзе та ін.

У висновках до першого розділу узагальнено викладений матеріал та зазначено, що генеза розвитку наукової думки з проблеми політичного вибору пройшла ряд етапів розвитку, які пов'язуються зі становленням політичних відносин у суспільстві, процесами демократизації та модернізації. Напрямки постмодерних інтерпретацій вибору характеризуються деконструкцією раціональності, а у роботах представників теорії раціонального вибору навпаки, наголос робиться на раціональності індивідуальної та колективної дії.

У другому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження політичного вибору» обґрунтовано концептуальні засади дослідження, визначено ступінь та суть наукової розробки проблеми, обґрунтовано вибір напрямків наукового дослідження, зроблено аналіз основних підходів до визначення політичного вибору.

У першому підрозділі «Феномен політичного вибору як об'єкт міждисциплінарних досліджень» відзначено, що сучасні дослідження політичного вибору акумулюють напрацювання філософської, соціологічної, економічної, політичної думки, економічної теорії, психології, державної політики, теорії міжнародних відносин, комунікативістики та інших дисциплін.

Джерела досліджень політичного вибору можна знайти у роботах математиків XVIII – XIX ст. Д. Блека, Ч. Доджсона (Льюїс Керол), Кондорсе, Т. Лапласа та ін. Політичний вибір став предметом аналізу у філософських візіях О. Гьйоффе, К. Поппера, Р. Рорті та ін.

Психологічні основи політичного вибору аналізуються у роботах Т. Брауна, Д. Гранберга, Л. Мідлстада, В. Оттаті, Л. Роса, М. Фішбейна, Р. Шермана та ін.

Соціологічні напрямки аналізу умов та механізмів вибору представлено такими авторами, як Дж. Александер, Р. Бхаскар, М. Вебер, Е. Гіденс, С. Леш, Н. Луман, М. Мафесолі, Т. Парсонс, О. Філіппов, П. Штомпка, Н. Шматко, П. Шампань, та ін.

Теорія політичного вибору спирається на здобутки сучасної економічної теорії, зокрема на роботи Л. Бальцеровича, Дж. Б'юкенена, О. Гаврилишина, М. Олсона, Г. Таллока, Е. де Сото, Й. Шумпетера та ін.

Найбільшу увагу політичному вибору приділяють представники такого напрямку політичної науки, як інституціоналізм. Серед сучасних дослідників цього напрямку політичної науки варто назвати С. Айвазову, К. Гая, А. Круассан, С. Левітські, Д. Марша, В. Меркель, Д. Найта, Д. Ноука, П. Панову, С. Патрушева, Р. Родеса, М. Смита, Г. Хелмке та ін.

Визначено, що в теорії інституціоналізму здійснено методологічний синтез різних підходів. У межах дослідження феномену політичного вибору виділено та проаналізовано нормативний інституціоналізм, інституціоналізм раціонального вибору, соціальний та структурний інституціоналізм.

У теорії суспільного вибору (public choice theory) політичний вибір розглядається з методологічних позицій індивідуалізму, «економічної людини» (homo economicus) та теорії обміну. Проаналізовано поняття теорії суспільного вибору «економіка бюрократії» та «невиправдані класові розходження» (Дж. Б'юкенен), «політична рента» (А. Крюгер).

У другому підрозділі «Теорія політичного вибору як ліберальна ідеологічна доктрина» автором критично проаналізовано та систематизовано наявні наукові розробки з досліджуваної проблематики. Політична та економічна конкуренція, з точки зору лібералізму, забезпечує легітимацію владних структур та створює передумови для політичного вибору.

Визначено, що для моделі раціонального вибору основоположними виступають принципи лібералізму, які реалізуються в умовах демократії: – вільна конкуренція індивідів та ідей, в основі якої економічний та політичний інтерес як окремого індивіда, так і суспільний інтерес; – політична активність громадян; – постійний інтерес до суспільних проблем з боку громадян, контроль інститутів громадянського суспільства над владою; – свобода, як найвища цінність лібералізму. Свобода «від...» (рабства, традиційних авторитетів, політичного впливу церкви) у політичному виборі, так і свобода «для...» (розвитку особи, економічного зростання, інституціоналізації політичного вибору та ін.); – орієнтація на ті політичні та урядові процеси, які визнають необхідність і бажаність формування раціональних процедур вибору та відповідну організацію державного управління.

У третьому підрозділі «Плюралізм сучасних уявлень щодо сутності політичного вибору» визначається необхідність перегляду ціннісних засад модернізму та політологічної розробки комунікативного виміру політичного вибору.

Відзначено, що перехідний стан суспільства (від модерну до постмодерну) супроводжується, з одного боку, соціальною апатією, дезорієнтацією щодо ідей, цінностей, ідеалів, а з іншого боку – світоглядними зрушеннями та методологічними новаціями, пов'язаними із критикою наукових методів пізнання, раціональності та здатності індивіда робити свідомий, раціональний вибір. Політична та державна діяльність у постмодерних підходах не розглядається як вид «суспільного служіння», яке повинно бути безкорисливим і альтруїстичним (саме такий підхід характеризував політичну діяльність доби модерну), а політичні актори демонструють турботу не щодо загального блага, а щодо привілеїв різних груп особливих інтересів і особистого добробуту. Ця теза зближує позиції представників теорії раціонального вибору та постмодерністських авторів щодо сутності політичної взаємодії: їх об'єднує прагнення до руйнування міфів щодо політичних акторів.

Відмінність полягає у тому, що теорія суспільного вибору робить наголос на економічних методах (політичне життя розглядається за аналогією з ринком), а постмодерна теорія акцентує увагу на мовних іграх, іронії, випадковості та фрагментах ірраціональності у політичному виборі.

Зміни у просторі політичного вибору характеризуються: загостренням екологічних проблем у глобальному вимірі, зміщенням акцентів з економічних досягнень у бік якості життя, можливостей індивідуального самоствердження людини, плюралізмом політичного, соціального, культурного просторів водночас із зниженням ступеня довіри громадян до влади та зменшенням ролі ієрархічних державних інститутів, бюрократизації й централізації.

У висновках до другого розділу узагальнено викладений матеріал та зазначено, що для специфічної сфери політичної взаємодії влади та громадян, якою є політичний вибір, важливими стають такі чинники, як плюралізм цінностей, невизначеність майбутнього, зміна системи представництва громадянських інтересів у відповідності до вимог медійного формату та поява нових викликів для ліберальних політичних цінностей як основи політичного вибору.

У третьому розділі «Комунікативні чинники політичного вибору в умовах демократії» аналізується місце політичного вибору у структурі комунікативної взаємодії, досліджуються моделі та характеристики політичного вибору за демократії, визначається плюралізм політичних груп як складова демократичного політичного вибору.

У першому підрозділі «Політичний вибір у структурі комунікативної взаємодії» зазначено, що сучасний етап політичного розвитку визначається становленням глобального комунікативного простору, технологічними новаціями у діяльності мас-медіа, створенням комунікативних інтерактивних мереж.

Визначено, що комунікативна взаємодія структурує політичну реальність, розділяє вимоги, потреби, інтереси політичних акторів на виражені та латентні (приховані), експліцитні та імпліцитні. Результатом комунікативної взаємодії у політиці є прийняття владних рішень, здійснення політичного вибору, визначення стратегій розвитку суспільства.

Особливе місце у структурі політичної взаємодії демократичних країн посідає електоральний вибір. Це обумовлено його вагою у визначенні перспектив

політичного розвитку, виробленні внутрішньої та зовнішньої політики держави, впливом на всю сферу політичної діяльності. Електоральний процес активізує усю політичну систему, змушує працювати у «надзвичайному» режимі політичних акторів, мас-медіа, інституції громадянського суспільства та окремих громадян.

В період електорального вибору відбувається структурування політичних акторів, активізується процес руху політичного капіталу, підвищується інтенсивність взаємодії громадян та влади, посилюється залежність еліт та політичних лідерів від підтримки громадян, які прагнуть структурувати поле політики відповідно до власних інтересів. Вступаючи в процес комунікативної взаємодії з метою оцінки наявних альтернатив електорального вибору, індивіди починають вибудовувати спільний політичний простір, узгоджувати свої погляди, думки, оцінки, судження з іншими.

Аргументовано, що політичний вибір громадянина у комунікативній взаємодії обумовлений наявністю інформації, альтернативністю, очікуваннями та вибором стратегії поведінки. Останній поділяється на такі види, як «пасивна стратегія» (коли відповідальність за вибір не усвідомлюється та перекладається на інших), «відносно пасивна стратегія» (участь у голосуванні з метою підтримки політичного актора) та «активна стратегія» (участь у діяльності політичного актора, агітація).

У другому підрозділі «Базові моделі та характеристики політичного вибору за демократії» зазначено, що інформаційні технології утворюють нові механізми вибору (електронне голосування, електронна демократія), розширюють простір політичного вибору та можливості участі громадян у процесі формування політичного рішення.

У демократичному політичному режимі створюються умови для політичного вибору, серед яких особливої актуальності набувають свобода слова у мас-медіа (яка повинна поєднуватись із відповідальністю медіа за інформування громадян), наявність політичного плюралізму та формулювання політичним класом реальних альтернатив політичного розвитку, активна позиція громадян, інституцій громадянського суспільства та політичних партій, дотримання принципу розподілу влади, відкритість органів державної влади та місцевого самоврядування, їх підзвітність суспільству.

Визначено наступні особливості політичного вибору в умовах демократизації у посткомуністичних країнах: відсутність протягом тривалого історичного періоду традицій вільного політичного вибору, патерналізм населення, сподівання на державу у вирішенні політичних та економічних питань, відсутність ідеологічної структурованості суспільства, формування класу раціональних рентаорієнтованих політичних підприємців, які для досягнення своїх економічних цілей використовують політичні можливості злиття влади і власності, державно-адміністративний ресурс, що застосовуються для усунення економічних конкурентів та ін.

Аргументовано, що одним із визначальних факторів у процесі переходу до демократії стає формування та інституціоналізація процедур політичного вибору та умов його реалізації.

У третьому підрозділі «Плюралізм політичних груп як складова демократичного політичного вибору» висвітлено та проаналізовано взаємозв'язок між політичним плюралізмом та демократичним політичним вибором.

Політичний плюралізм виступає однією із головних ознак сучасного демократичного суспільства, виражається у поглядах громадян, ідеологіях, програмах політичних партій та інтересах політичних, громадських груп та об'єднань.

Визначено, що у вітчизняній політичній науці проблема політичного плюралізму як основи політичного вибору включає аналіз діяльності політичних акторів, конституційних механізмів політичного плюралізму та вибору, дослідження виборчих кампаній та технологій, політичних інститутів та громадських об'єднань. При цьому, політичний плюралізм має бути пом'якшений консенсусом, а обмеження політичного плюралізму веде до звуження простору політичного вибору та авторитаризму. Політичний вибір в умовах демократії полягає у балансуванні між полюсами «автократії» та «анархії» з метою збереження умов для реалізації вільного вибору громадянина.

Проаналізовано теорію плюралістичної демократії та виділено її основні положення: – суспільство складається з багаточисельних груп, які об'єднані особливими спільними економічними, релігійними, етнічними або культурними інтересами; – соціальні групи постають головними суб'єктами політики, вони намагаються вплинути на владу; – визнається конкуренція між групами за вплив на прийняття урядових рішень; – в суспільстві існують різноманітні, незалежні від уряду центри влади – фірми, університети, політичні партії тощо; – політична воля народу, виражена у рішеннях влади, являє собою компроміс між різними груповими інтересами; – держава виступає як нейтральний арбітр між суперниками – групами інтересів, а власне державні структури децентралізовані таким чином, щоб забезпечити цим групам відкритий доступ до чиновників.

У висновках до третього розділу визначено місце політичного вибору у структурі комунікативної взаємодії сучасної доби, досліджено характеристики політичного вибору в умовах демократії та проаналізовано особливості політичного вибору у посткомуністичних країнах. До основних ознак політичного вибору в умовах плюралізму відносяться: наявність у суспільстві автономних джерел інформації, вільних та регулярних виборів, представницького характеру влади, свободи слова, можливостей для громадян об'єднуватися в асоціації.

У четвертому розділі «Роль політичного вибору у процесі прийняття політичних рішень» визначено і досліджено особливості та складові раціонального вибору, проаналізовано електоральний вибір як засіб підвищення ефективності державного управління, роль мережевої організації політичного простору у політичному виборі інформаційної доби.

У першому підрозділі «Раціональний вибір: особливості та складові» автор зазначає, що однією із важливих складових суспільного розвитку виступає процес раціоналізації політичної взаємодії. Аргументовано, що перевагою теорії раціонального вибору виступає усвідомлення взаємопов'язаності політичних реформ та ринкової економіки, сприйняття демократії як надійного механізму підтримки ринкової конкуренції та обмеження ірраціональності у процесі переходу

від індивідуальної раціональності до розробки та впровадження колективних рішень.

Для українського суспільства проблема раціоналізації актуалізується у зв'язку зі складним процесом демократичної консолідації, який передбачає раціоналізацію суспільних відносин, права, економіки, виборчої системи та виборчих процедур, розподілу влади, прийняття та реалізації суспільно важливих рішень.

Водночас, відзначено обмеженість теорій раціональності, положення яких ґрунтуються на моделі «економічної людини», як такої, що має ресурси, але є обмеженою, очікує, оцінює і максимізує – «greem» (resourceful, restricted, expecting, evaluating, maximizing man)

Визначено, що процес раціоналізації вибору передбачає раціональне формулювання мети суспільного розвитку, пошук найбільш ефективних засобів її досягнення, калькуляцію витрат та вигід від реалізації певної стратегії, врахування поведінки інших акторів та оцінювати ситуацію в цілому.

У другому підрозділі «Електоральний вибір як засіб підвищення ефективності державного управління» автор аргументовано відзначає, що демократизація взаємодії влади та суспільства передбачає зростання ролі політичних рішень та вибору у політичному процесі.

У процесі підвищення ефективності державного управління та державних рішень важливу роль відіграє співвідношення таких видів державної політики, як популізм, елітизм, консерватизм, демократизм, радикалізм, та типів політичних рішень – законів, наказів і постанов органів державної влади та вищих посадових осіб, рішення органів місцевого самоврядування, політичні рішення громадян, рішення політичних партій, організацій та об'єднань.

Визначено, що від електорального вибору залежить домінуючий тип політичних рішень, вид державної політики та стиль державного управління.

Політичне рішення, як свідомий вибір серед наявних альтернатив напряму політичних дій, включає ідентифікацію проблеми, формулювання мети рішення, визначення альтернатив та політичний вибір. Політичні рішення мають відповідати таким вимогам, як наукова обґрунтованість, реальність втілення, політична цільова спрямованість, визначеність, законність, обов'язковість виконання, економічність, конкретність, зрозумілість.

Аргументовано, що складові електорального вибору, як засобу підвищення ефективності державного управління, поділяються на зовнішні та внутрішні. Зовнішні обмеження вибору полягають в існуючій політичній та правовій системі, діях політичних опонентів та конкурентів, ситуації в країні (регіоні), а до внутрішніх належить наявність ресурсів (фінансових, матеріальних, інформаційних, владних, технологічних, інтелектуальних та ін.) для формування та реалізації політичного вибору.

Визначено, що однією із розповсюджених політичних практик у посткомуністичних країнах стало використання адміністративного ресурсу в управлінні електоральним процесом, який спотворює політичний вибір громадян.

У третьому підрозділі «Мережева організація політики та політичний вибір інформаційної доби» відзначено, що під впливом становлення інформаційної доби

та мережевої організації політичного простору трансформуються сутність та механізми політичного вибору.

Мережевий підхід до процесу політичного вибору обумовлений складністю взаємовідносин між різними соціальними групами в умовах інформаційного суспільства, високим рівнем суспільних потреб та очікувань, значним зниженням рівня довіри населення до центральних органів державної влади.

Аргументовано, що основне призначення мережі – це комунікація між урядовими структурами, бізнес-колами та громадськими організаціями. На підставі узагальнення концепцій політичних мереж було виокремлено два основних напрями, які вказують на предметне розмежування, що має місце при аналізі поняття «політична мережа»: мережі прийняття політичних рішень та мережі політики. Мережі прийняття політичних рішень на основі політичного вибору розкривають відносини між управлінськими, громадськими і бізнес-структурами та охоплюють взаємодію таких акторів політики, як парламентські партії урядових міністрів, асоціацій бізнесу, профспілок, професійних спільнот, груп суспільних інтересів, а мережі політики надають публічні послуги на основі вибору населення та відображають нові форми управлінської діяльності у сфері задоволення суспільних потреб та інтересів.

Визначено, що у сучасних умовах мережева організація політики включає формальні та неформальні інститути, міжгалузеві, міжурядові, національні, наднаціональні, локальні (регіональні, місцеві) мережі, що формують простір політичного вибору громадянина, який включений у мережеву взаємодію на усіх рівнях. Саме тому мережі політики змінюють умови політичного вибору громадянина, який отримує можливість порівнювати ефективність управління на різних рівнях політичної взаємодії та раціонально обирати політичних акторів.

У висновках до четвертого розділу визначено, що рівень ефективності державного управління залежить від особливостей політичного вибору у інформаційну добу та трансформації політичного вибору у процесі переходу до мережевої організації політичного простору.

У **висновках** узагальнено основні результати дисертаційного дослідження, сформульовано підсумкові положення і практичні рекомендації щодо визначення чинників, складових та особливостей реалізації процесу політичного вибору в умовах комунікативної взаємодії.

Визначено, що у теоретичних підходах щодо аналізу політичного вибору на зміну теорії раціонального вибору, з її положеннями «економічного егоїзму» та «максимізації вигоди», приходять теорія суспільного вибору, де одним із головних положень виступає орієнтованість політичних акторів на стратегічну взаємодію.

Феномен електорального вибору передбачає спеціально організовану ситуацію, визначені умови, коли суб'єкт робить вибір із запропонованих альтернатив (кандидатів та партій). Структура політичного вибору складається із трьох складових: когнітивної (усвідомлення об'єкта), афективної (емоційна оцінка об'єкта) і поведінкової (послідовна поведінка щодо об'єкта).

На етапі формування альтернатив вирішення суспільної проблеми важливим є вибір рішення та відбір необхідної для здійснення вибору інформації. Одна із вимог до ефективного політичного рішення – його своєчасність, тобто вибір оптимального

часу для прийняття рішення. На етапі безпосереднього прийняття (ухвалення) політичного рішення основним елементом виступає вибір однієї із наявних альтернатив. На вибір альтернативи впливають такі технологічні детермінанти, як директивність, адресність, законність, наявність ресурсів для реалізації, логічність, можливість контролю. Після реалізації рішення необхідно обрати напрямки модифікації політики.

Визначено, що на всіх етапах формування, прийняття та реалізації політичного рішення визначальна роль належить процедурам політичного вибору.

Обґрунтовано, що під впливом глобалізаційних процесів набувають нового змісту фундаментальні засади політичного вибору, а раціональний політичний вибір залежить від взаємодії інституцій влади та громадянського суспільства, заміни традиційних засобів адміністрування та державного управління, які спираються на правила і авторитет влади, на форми реалізації вибору, що використовують інформацію та спираються на комунікативні механізми взаємодії.

Демократичне управління неможливе без вільного політичного вибору громадян, який виступає дієвим механізмом політичного контролю, підвищення ефективності діяльності органів державної влади.

Аргументовано, що політичний вибір у сучасному суспільстві обумовлений наступними чинниками: – маркетизацією (заміна традиційних бюрократичних механізмів ринковими); – орієнтацією держави на надання послуг та створення відповідних умов для вибору послуг; – децентралізацією управління, наближення центру прийняття рішень до громади; – оцінкою ефективності політики результатами для безпосереднього споживача державних послуг.

Визначено, що в основі формування ставлення до альтернатив електорального вибору знаходяться комунікативні процеси, які визначають особливості сприйняття, обробки інформації, приймання електорального рішення тощо. При цьому певні політичні вподобання починають формуватися задовго до початку виборчої кампанії.

Таким чином, одним із визначальних чинників, що обумовлюють сутність та характеристики політичного вибору на даному етапі розвитку, виступає експансія інформаційних технологій, яка утворює нові стандарти, уніфікує та систематизує процес політичного вибору, політичну взаємодію в цілому.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Константинова Т. В. Сутність та характеристики політичного вибору за демократії / Т. В. Константинова // Перспективи. Соц.-політ. ж-л. Серія: Філософія. Політологія. Соціологія. Вип. 1 (51). – Одеса, 2012. – С. 49-57.
2. Константинова Т. В. Політичний вибір: місце та роль у процесі прийняття політичних рішень / Т. В. Константинова // Політологічні записки: Зб. наук. праць. Вип. 1(5). – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – С. 352-358.
3. Константинова Т. В. Плюралізм політичних груп як основа демократичного політичного вибору / Т. В. Константинова // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. Вип. 47. – Одеса, 2013. – С. 49-57.

4. Константинова Т. В. Політичний вибір як об'єкт міждисциплінарних досліджень: історія та сучасність / Т. В. Константинова // Політологічні записки: Зб. наук. праць. Вип. 1 (7). – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – С. 213-221.
5. Константинова Т. В. Теорія політичного вибору як складова ліберальної доктрини / Т. В. Константинова // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. Вип. 48. – Одеса, 2013. – С. 58-66.

АНОТАЦІЯ

Константинова Т. В. Політичний вибір у процесі комунікативної взаємодії: чинники та складові. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2013.

У дисертації здійснено комплексне дослідження чинників та складових політичного вибору у процесі комунікативної взаємодії.

Визначено, що основою раціонального політичного вибору виступає комунікативна взаємодія між інформованими, компетентними громадянами та владою. Наголос робиться на тому, що у сучасних умовах ці відносини опосередковані інформаційним простором, зокрема – діяльністю мас-медіа. Простором формування та реалізації політичного вибору виступає комунікативна сфера, яка характеризується високою інтенсивністю та великими обсягами політичної інформації.

Обґрунтовано, що на політичний вибір сучасної доби впливає особливий тип раціональності – комунікативна раціональність, яка обумовлює вимоги логічної обґрунтованості, культури аргументації, моральності. Визначено чинники впливу на політичний вибір, серед яких наявність конституційно-правових механізмів регулювання політичного простору, плюралізм груп та спільнот, тип політичного режиму, рівень політичної активності громадян, діяльність мас-медіа, рівень політичної свідомості та культури.

Ключові слова: політичний вибір, комунікативна взаємодія, теорія суспільного вибору, теорія раціонального вибору, політичний ринок, теорія ігор, ліберальна політична доктрина, демократичний політичний вибір, політичний плюралізм.

АННОТАЦИЯ

Константинова Т. В. Политический выбор в процессе коммуникативного взаимодействия: факторы и составляющие. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2013.

В диссертации осуществлено комплексное исследование факторов и

составляющих политического выбора в процессе коммуникативного взаимодействия. В рамках проведенного исследования были получены результаты, имеющие научную новизну, обусловленную решением актуальных проблем политического выбора в условиях демократизации общества.

Определено, что основой рационального политического выбора выступает коммуникативное взаимодействие между информированными, компетентными гражданами и властью. Акцент делается на том, что в современных условиях эти отношения опосредованы информационным пространством, в частности — деятельностью СМИ. Пространством формирования и реализации политического выбора выступает коммуникативная сфера, которая характеризуется высокой интенсивностью и значительными объемами политической информации.

Проанализировано коммуникативную составляющую процесса формирования и реализации политического выбора, которая конструируется в ходе взаимодействия власти и общества (вертикальная взаимодействие), между органами власти и институтами гражданского общества (горизонтальная взаимодействие).

Приведены интерпретации политического выбора со времен античности до постнеклассического этапа развития политической мысли. Представлена периодизация научных подходов к формированию и реализации политического выбора в истории политико-политической мысли, проанализированы либеральная концепция выбора, сетевая модель и постмодернистские видения политического выбора.

Обосновано, что на политический выбор современности влияет особый тип рациональности — коммуникативная рациональность, которая обуславливает требования логической обоснованности, культуры аргументации, нравственности. Рассмотрено место политического выбора в процессе выработки и принятия политического решения. Определено, что политический выбор становится одним из главных фактором модернизационного типа политического развития.

Проанализированы особенности теоретических видений сущности политического выбора эпохи модерна и направления его постмодернистской критики, задачей которой выступает решение общественных проблем, порожденных модернизацией. Сделано ударение на десакрализации политического пространства, сетевой организации политической деятельности и воздействии этих процессов на формирование коммуникативных механизмов политического выбора

Определены факторы влияния на политический выбор, среди которых наличие конституционно-правовых механизмов регулирования политического пространства, плюрализм групп и сообществ, тип политического режима, уровень политической активности граждан, деятельность СМИ, уровень политического сознания и культуры.

Аргументировано, что политический выбор в современном обществе обусловлен такими факторами, как маркетингизация (замена традиционных бюрократических механизмов рыночными), ориентация государства на предоставление услуг и создание соответствующих условий для их выбора услуг, децентрализация управления, приближение центра принятия решений в обществе, оценка эффективности политики и т.п.

Определено, что в основе формирования представления об альтернативах электорального выбора находятся коммуникативные процессы, которые определяют особенности восприятия, обработки информации, принятия электорального решения и т.п. При этом определенные политические предпочтения начинают формироваться задолго до начала избирательной кампании.

Таким образом, одним из главных факторов, обуславливающих сущность и характеристики политического выбора на данном этапе развития, выступает экспансия информационных технологий, которая создает новые стандарты, унифицирует и систематизирует процесс политического выбора, политическое взаимодействие в целом.

Ключевые слова: политический выбор, коммуникативное взаимодействие, теория общественного выбора, теория рационального выбора, политический рынок, теория игр, либеральная политическая доктрина, демократический политический выбор, политический плюрализм.

SUMMARY

Konstantinova T. Political choice in the process of communicative interaction: factors and components. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of sciences, specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – Official «Southern National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky», Odessa, 2013.

The thesis presents a comprehensive study of the factors and components of political choice in the communicative interaction.

Determined that the basis of rational political choice is the communicative interaction between informed, competent citizens and government. Emphasis is placed on the fact that in modern conditions the relationship mediated information environment, in particular - the activities of the media. A space formulation and implementation of policy choices is the communication area that is characterized by high intensity and large amounts of political information.

Proved that the political choice of the modern day influence a particular type of rationality - communicative rationality, which makes the requirements of logical validity, the argument culture, morality. Factors of influence on policy choices, including the availability of constitutional and legal mechanisms to regulate political space, the plurality of groups and communities, the type of political regime, the level of political activity, the activity of the mass media, the level of political consciousness and culture.

Keywords: political choice, communicative interaction, social choice theory, rational choice theory, political market, game theory, liberal political doctrine, democratic political choice, political pluralism.